

***Power to the people!* Over de klimaatstrijd van onderuit**

Natalie Eggermont

Inleiding

“Power concedes nothing without a demand. It never did and it never will.” Dat waren de woorden van Frederick Douglass tijdens de strijd tegen slavernij. Een strijd die werd gevoerd van onderuit: met acties, boycotts, massale betogingen en burgerlijke ongehoorzaamheid. Het was geen uitzondering. Algemeen stemrecht, vrouwenrechten, de achturedag, de afschaffing van kinderarbeid en het einde van de apartheid: alle grote omwentelingen in deze wereld zijn er gekomen door druk en strijd van onderuit. Om het klimaat te redden zal het niet anders zijn. Ook dat is een gevecht om de status quo te doorbreken, waarbij geld en macht op het spel staan. De opkomende burgerbeweging staat tegenover machtige spelers met enorme politieke en economische belangen. In dit hoofdstuk bekijken we het belang van een krachtige burgerbeweging, haar actievormen en de link met andere bewegingen.

Volksshock

In december 2015 stelden wereldleiders als doel om de klimaatopwarming te beperken tot 1,5 °C. Onder groot applaus en emotionaliteit werd het befaamde Klimaatakkoord van Parijs verwelkomd door de onderhandelaars. Enkele tientallen meters verder, buiten de conferentiehhal, had de klimaatbeweging zich verzameld en luisterde ze naar Naomi Klein, de bekende auteur en journaliste. Ze veroordeelde het akkoord in sterke bewoordingen wegens de lage ambitie en een gebrek aan concrete engagementen. Wereldleiders hadden besloten “de planeet in de fik te steken”, concludeerde Klein. Wetenschappers hadden immers duidelijk gemaakt dat zelfs die 1,5°C niet kan beschouwd worden als een veilige grens. Voor veel mensen, dieren- en plantensoorten

is de huidige 1°C al een doodsvonnis.¹ Bovendien staat het akkoord bol van beloftes, maar blijven de concrete maatregelen uit. De kloof tussen daad en woord neemt almaar toe.²

Er rest ons weinig tijd en de uitdaging is enorm, ongezien zelfs, in de menselijke geschiedenis. En niet iedereen heeft erbij te winnen. De aanbevelingen voor de fossiele-brandstoffenindustrie zijn allesbehalve rooskleurig. Om een kans te maken onder die 1,5°C te blijven, mogen geen nieuwe fossiele brandstoffen geëxploreerd worden, moeten gekende reserves onaangeroerd blijven en moeten reeds geopende sites van extractie zelfs vervroegd gesloten worden.³ Een pijnlijke streep door de rekening van de fossiele-brandstoffenindustrie dus. Het gaat immers over geld dat reeds geïnvesteerd is, en verrekend in de beurskoers van de bedrijven. Indien er een ambitieus klimaatbeleid komt, worden deze investeringen op slag gestrande activa. Niets meer waard.

Toch lopen de investeringen door. In 2018 werd nog 930 miljard dollar geïnvesteerd in het zwarte goud. De investeringen in steenkool stegen zelfs, voor het eerst sinds 2012. Ook de geldkraan voor olie en gas werd verder opengezet, terwijl de investeringen in energie-efficiëntie stabiel bleven en die in hernieuwbare energie daalden. Het Internationaal Energieagentschap (IEA) waarschuwt: “De investeringen in energie stemmen niet overeen met waar de wereld naartoe lijkt te gaan, en zijn ver verwijderd van waar we naartoe zouden moeten gaan. (...) De totale investeringen in koolstofarme energie zijn stagnerend en hebben een dringende *boost* nodig om Parijs binnen bereik te houden.”⁴ Ook de toekomstprojecties van de fossiele-brandstoffenbedrijven staan in schril contrast met de aanbevelingen van klimaatwetenschappers. ExxonMobil bijvoorbeeld geeft in zijn *Energy Outlook 2040* onomwonden aan dat volgens hen olie binnen twintig jaar nog steeds op nummer één zal staan. Hernieuwbare bronnen zouden slechts in zeven procent van de wereldwijde energiebehoefte voorzien.⁵ In datzelfde jaar moeten we —om

een serieuze kans te maken onder de 1,5 °C te blijven— volgens wetenschappers wereldwijd klimaatneutraal zijn.⁶ Veel bedrijven zetten —naast het sponsoren van denktanks die twijfel zaaien over de klimaatverandering— in op onderzoek naar technieken om koolstof op te vangen of de uitstoot te compenseren. Met deze compensatiemechanismen proberen ze een verdere exploitatie te rechtvaardigen en dus hun investeringen veilig te stellen. Hoewel deze mechanismen in beperkte mate nodig zullen zijn in een koolstofneutrale wereld, kunnen we ze niet op dergelijke grote schaal implementeren als nodig zou zijn om de uitstoot van fossiele brandstoffen verder te compenseren. Een uitfasering is onontkoombaar als we de klimaatdoelstellingen willen halen.

De industrie zelf zal de omslag niet maken. Daarvoor zijn de economische belangen te groot. Geconfronteerd met de vraag of een deel van hun reserves onder de grond zal moeten blijven, antwoordde ExxonMobil: “[W]e are confident that none of our hydrocarbon reserves are now or will become “stranded.” We believe producing these assets is essential to meeting growing energy demand worldwide (...).”⁷ Shell liet op zijn beurt weten: “We do not believe any of our proven reserves will become stranded.”⁸ De huidige gekende reserves van alle bedrijven zijn samen goed voor 27 biljoen dollar.⁹ Twaalf nullen. Dat is meer dan vijftig keer het bbp van België. De fossiele industrie was de motor van de ontwikkeling van het kapitalisme en is een grote speler op de internationale markt. De grootste olie- en gasbedrijven staan in de top twintig van de meest winstgevende bedrijven in de wereld. Achter de schermen vinden we machtige multimiljardairs met enorme politieke invloed. Tussen de klimaattop van Kopenhagen en die van Parijs steeg het aantal miljardairs met aandelen in de fossiele-brandstoffenindustrie van 54 naar 88, en hun gecombineerd vermogen nam toe van tweehonderd tot driehonderd miljard dollar.¹⁰ De aandeelhouders van die bedrijven gaan hun toekomstige winsten niet zomaar opgeven, zelfs niet als we het heel lief vragen. “Er is geen ontkomen aan conflict als dergelijke

sommen geld op het spel staan, geen oplossing waar iedereen gelukkig van zal worden. En het heeft geen zin om mensen te proberen te overtuigen van het tegenovergestelde”, waarschuwde de Amerikaanse journalist Christopher Hayes terecht.¹¹ De fossiele giganten zullen van buitenaf gedwongen moeten worden om het zwarte goud onder de grond te laten.

Overheden zouden een sterk wettelijk kader kunnen scheppen waarin de uitfasering planmatig wordt vormgegeven, zoals gebeurde voor CFKs in het Montreal-protocol om het gat in de ozonlaag te dichten. De wetenschappelijke rapporten worden steeds alarmerender en leggen ook een steeds grotere rol bij de staat. Volgens het VN-Klimaatpanel is er nood aan een lange-termijnvisie, sectorspecifieke emissietargets, regulering en investeringen vanuit overheden.¹² Toch komt de term ‘fossiele brandstoffen’ niet één keer voor in het vijftientig pagina’s tellende Akkoord van Parijs, geen verrassing als je kijkt naar de sterke banden tussen de industrie en onze overheden. Enerzijds zijn verschillende fossiele grootbedrijven, zoals het Poolse Kompania Weglowa en de oliegi-gant Saudi Aramco, in staatshanden. Anderzijds is er de grote fossiele lobby en de draaideurpolitiek vanuit de industrie naar overheden (en terug). Volgens zelfgerapporteerde cijfers besteedt de industrie maar liefst honderdtwintig duizend euro *per dag* aan lobbying in Brussel.¹³ Tot slot is er de draaideur van privébedrijven naar kabinetten en ministerpostjes. Miguel Cañete, EU-Commissaris voor Klimaat en Energie in de Commissie-Juncker (2014-2019), was voordien voorzitter van twee Spaanse oliebedrijven en had nog steeds aandelen toen hij zijn positie kreeg bij de EU. Na anderhalf jaar in functie had hij 164 keer vergaderd met vertegenwoordigers van de fossiele-brandstoffenindustrie en slechts 20 keer met vertegenwoordigers van hernieuwbare energie en energie-efficiëntie.¹⁴ De prioriteiten zijn duidelijk.

Op een dieperliggend niveau wordt adequate klimaatactie vanuit

de overheid geremd door ons economisch denkkader. De timing kon op dat vlak moeilijk ongelukkiger zijn. De bekende getuigenis van James Hansen, één van de belangrijkste klimaatwetenschappers, in het Amerikaanse Congres in 1989 over de opwarming van de aarde viel samen met een ongeziene push van neoliberale ideologie, aangevoerd door Ronald Reagan en Margaret Thatcher. Liberalisering en deregulering, meer markt en minder overheid, waren de toverwoorden. Terwijl klimaatbeleid smeekt om een sterke overheid – die kan plannen, reguleren en investeren in functie van het algemeen belang – plukten golf na golf van deregulering, privatisering en vermarkting de staat kaal tot het magere beestje dat hij nu is, gespannen voor de kar van de bedrijven en de economische elite. De belangen van de vrije markt gaan voor op die van onze planeet. In het raamverdrag over klimaatverandering van de Verenigde Naties staat zwart op wit dat klimaatbeleid niet in strijd mag zijn met vrijhandel.¹⁵ In 2010 vochten de Verenigde Staten bijvoorbeeld een van de subsidieprogramma's voor windenergie van China aan, op grond van het feit dat het eisen voor het gebruik van lokale producten bevatte die als protectionistisch werden beschouwd.¹⁶ Ook in de klimaatvisie van de EU staat de concurrentiepositie van de bedrijven centraal.

Onze politieke leiders geloven massaal dat ze verkozen zijn om economische groei te stimuleren en daarvoor, geloven ze, moeten ze op de eerste plaats de eisen van internationale zakenimperia inwilligen. De crisis van onze planeet is geen crisis van louter fossiele brandstoffen en broeikasgassen, maar een diepgaande crisis van ons economisch en politiek systeem. Naomi Klein vat het mooi samen in haar boek *No Time*: “We hebben niet gedaan wat nodig is om de emissies te verminderen omdat dit fundamenteel in conflict is met het gedereguleerde kapitalisme, de heersende ideologie gedurende heel de periode dat wij al worstelen om een uitweg uit de crisis te vinden. We zitten klem omdat de acties die ons de beste kans bieden om de ramp af te wenden—en die de overgrote meerderheid ten goede zouden komen—

uiterst bedreigend zijn voor een elitaire minderheid die onze economie, ons politieke proces en de belangrijkste mediakanalen in haar macht heeft.”¹⁷

We kunnen niet wachten op bedrijven of overheden. Verandering zal niet uit de lucht komen vallen. Enkel door druk van onderuit zal er gebeuren wat er moet gebeuren. Er is geen eind gekomen aan de slavernij of apartheid omdat staten besloten dat het genoeg geweest was. Massamobilisaties lieten politieke leiders geen andere keus. Voor het klimaat zal het niet anders zijn. In het verleden zijn vastberaden mannen en vrouwen tegen de crisissen van slavernij, kolonialisme, totalitarisme en apartheid in opstand gekomen. En ze wonnen. De klimaatverandering is een dergelijke uitdaging, en vereist een dergelijke opstand. “In plaats van de ultieme uiting van de shockdoctrine, het verwoede graaien en onderdrukken, kan klimaatverandering een volksshock worden, een slag van onderen toegebracht”, schrijft Klein.¹⁸

Overall ter wereld groeit het verzet tegen de fossiele industrie. In Duitsland leggen jaarlijks duizenden activisten de bruinkoolmijnen lam. In Canada komt de inheemse bevolking in opstand tegen de Keystone XL-pijpleiding. In Nederland richten de activisten hun pijlen op de kolenhaven in Amsterdam. In Italië verzetten dorpen zich tegen de aanleg van de Trans-Adriatische Pijpleiding, een megalomaan project dat fossiel gas van Azerbeidzjan naar Europa moet brengen. In Denemarken plukken ze nu de vruchten van keuzes die gemaakt werden in de jaren 1970, toen een sterke burgerbeweging voor hernieuwbare energie de kernenergielobby klopte. Deze verzetsbeweging blinkt uit waar onze politici falen: woorden omzetten in daden. Want ondanks de hoerastemming na het Akkoord van Parijs en de ongeziene groei in hernieuwbare energie, blijft de concentratie van CO₂ in de atmosfeer jaar na jaar toenemen en eist de klimaatverandering steeds meer haar tol.¹⁹

Klimaatbeweging(en) : alle deuntjes van verzet

De klimaatbeweging is niet één beweging maar een brede waaier aan stromingen met eigen analyses, invalshoeken en actievormen. Van individueel verzet als plasticvrij leven tot massastakingen en burgerlijke ongehoorzaamheid.

Bezorgde burgers nemen het heft in eigen handen: overal schieten volkstuinjes, coöperaties en *repair cafés* als paddenstoelen uit de grond. Collectieven waarin gebouwd wordt aan de wereld van morgen, experimenten met andere manieren van samen-werken en –leven. Deze groepen gaan voorbij individuele gedragsaanpassing en tonen op een dieperliggend niveau dat een ander economisch en politiek bestel mogelijk is en binnen handbereik ligt. *TATA (There Are Thousands of Alternatives) beats TINA (There Is No Alternative)*. De vraag stelt zich echter of dergelijke ‘eilandjes’ van alternatieven zullen kunnen opboksen tegen de fossiele mastodonten en de staatsmacht. *Small is beautiful, but size matters ...*

Juridische actie

Serge De Gheldere, bekend als de Belgische Al Gore en één van de oprichters van de Klimaatzaak, stelde: “Als je ziet hoe groot de schaal van verandering is die we nodig hebben, dan is het ondenkbaar dat zoiets vanuit de basis gerealiseerd kan worden. Goede ideeën stranden als er geen aanjagende overheid is die massaal investeert en waarop dan burgers en bedrijven kunnen inspelen.”²⁰ Samen met intussen 59.461 Belgen spande hij een rechtszaak aan tegen onze overheden wegens schuldig verzuim inzake klimaatbeleid. Wereldwijd wordt steeds vaker juridische actie ondernomen om overheden onder druk te zetten. In Nederland won Urgenda in 2015 zijn Klimaatzaak, en drie jaar later wonnen ze opnieuw in beroep. In België lopen verschillende rechtszaken rond de kernuitstap en in Canada wordt het juridisch wapen ingezet tegen de Keystone XL-pijpleiding. Deze rechtszaken vertrekken vaak van het recht op een gezonde leefomgeving en de daaraan gekoppelde plicht van de overheid om dit

te vrijwaren. Daarmee brengen ze de staat als verantwoordelijke actor in de kijker, in plaats van de burger die de focus is van de vele *bottom-up* initiatieven. Hoewel gerechtelijke uitspraken een sterk wapen zijn in de sociale strijd, blijft de uitvoering afhankelijk van de krachtsverhoudingen in de maatschappij. Als er geen beweging is die blijvend druk kan uitoefenen, blijft de uitspraak vaak dode letter. Ondanks de overwinning van Urgenda, is Nederland bijvoorbeeld niet op weg om zijn klimaatdoelstellingen voor 2020 te halen.²¹

Divestment

Intussen probeert de groeiende *divestment*-beweging de fossiele brandstoffenindustrie droog te leggen door de geldkraan dicht de draaien aan de bron. De pijlen zijn gericht op de financiële wereld —zoals pensioenfondsen en grootbanken— die met haar investeringsbeleid onze verslaving aan fossiele brandstoffen in stand houdt. De beweging brengt zowel een economisch verhaal over gestrande activa, als een moraliserend verhaal over de maatschappelijke rol van investeerders. De laatste jaren werden belangrijke successen geboekt, zoals een desinvestering van New York's publieke pensioenfondsen, goed voor 390 miljard dollar.²²

De *divestment*-beweging treft de fossiele giganten waar het pijn doet en trekt de aandacht naar de productiezijde. Dat is een belangrijke shift. Een groot deel van de klimaatbeweging focust immers op de consumptiezijde en probeert mensen te overtuigen om anders te gaan consumeren. We krijgen te horen dat we allemaal samen verantwoordelijk zijn voor de crisis. Nochtans zijn het de producenten die beslissen om steenkool, olie en gas uit de grond te halen en het energieaanbod op de markt bepalen. Als je naar de productiezijde kijkt, dan blijkt dat twee derde van de menselijke uitstoot van broeikasgassen tijdens de laatste 250 jaar afkomstig is van amper negentig bedrijven.²³ De mensen die effectief de beslissingen nemen, de CEO's en de ministers van energie, passen samen in één autobus. In de strijd tegen biologi-

sche wapens hebben we toch ook de productie verboden in plaats van miljarden mensen te overtuigen er geen te gebruiken?

De *divestment*-beweging sluit aan in de rij van vele *divestment*- en boycotacties in het verleden, zoals de desinvesteringcampagnes rond de apartheid in Zuid-Afrika, rond wapens en rond de tabaks- & porno-industrie. Onderzoek toonde aan dat de desinvesteringcampagne rond fossiele brandstoffen sneller groeide dan voorgaande campagnes en ernstige schade zou kunnen aanrichten.²⁴ De directe financiële impact is beperkt, maar de reputationele schade kan verregaande gevolgen hebben. De sterkte ligt dus vooral in de morele boodschap naar investeerders toe. *Divestment*-campagnes worden vaak ondersteund door gerenommeerde wetenschappers en vooraanstaande figuren, zoals Nobelprijswinnaars, economen en artsen, die een sterke invloed hebben op het publieke debat. Zo gooide onder andere de Zuid-Afrikaanse aartsbisschop Desmond Tutu zijn gewicht in de strijd. Hij roept op tot een “boycot —stijl apartheid— om de planeet te redden.” Voor hem moeten we ook verder gaan dan de financiële instellingen, met boycotts van evenementen, sportteams en tv-programma’s die gesponsord worden door de fossiele-brandstoffenindustrie.²⁵

Uit kritische hoek kan men opmerken dat de *divestment*-campagne geen vraagtekens plaatst bij het feit dat een klein aantal grootinverteerders beslissingen nemen die impact hebben op heel de planeet en vele toekomstige generaties. Met de *divestment*-campagne doen we een moreel appèl aan deze mensen om hun geld te steken in hernieuwbare energie. We stellen ons echter geen vragen over het feit dat dergelijke beslissingsmacht bij een kleine elite ligt. Zouden zo’n belangrijke keuzes niet beter maatschappelijk genomen worden, bijvoorbeeld door de energiesector opnieuw in publieke handen te nemen?²⁶

Massabetogingen

Naast de *divestment*-beweging zien we een opkomst van massabetogingen. Deze lopen vaak gelijk met de internationale klimaattoppen en volgen zo een traditie van mobilisaties rond grote internationale bijeenkomsten zoals de andersglobaliseringsbeweging rond de Wereldhandelsorganisatie. De marsen tijdens de klimaattop in New York in september 2014 en tijdens de klimaatonderhandelingen in Parijs in 2015 brachten wereldwijde betogingen op gang, van mobilisaties in hoofdsteden tot acties op de Pacifische Eilanden en in Afrikaanse dorpen. In eigen land schreef de klimaatbeweging geschiedenis met de ‘*Claim the Climate*’ betoging met 65.000 mensen in december 2018 en haar opvolger ‘*Rise for Climate*’ met 70.000 deelnemers in januari 2019. Tegelijkertijd startte de wereldwijde golf van schoolstakingen, ingezet door Greta Thunberg uit Zweden. Zij slaagden er in om het stakingswapen op de agenda van de beweging te zetten en het klimaatthema hoog op de politieke agenda.

Massabetogingen vormen heel sterke exponenten van maatschappelijke mobilisatie. Denk aan de 1-mei-optochten, de miljoenen-demonstraties op het einde van de jaren zeventig van de vorige eeuw tegen de sjah in Iran of de mensenmassa’s op het einde van de jaren tachtig die de val van het IJzeren Gordijn inluiden. Inhoudelijk zijn de klimaatmobilisaties nog zeer divers, met vaak interne contradicties, zoals we vaak zien bij jonge bewegingen. De abstracte hoofdeis “red het klimaat” laat nog veel ruimte over de precieze maatregelen en laat toe dat soms tegenstrijdige boodschappen —bijvoorbeeld rond de omstreden koolstoftaks— gelijktijdig te zien zijn in één betoging. Ook naar strategie toe is de beweging verdeeld. Rond de klimaatop in Parijs werden twee grote momenten van massamobilisatie georganiseerd: één aan het begin van de top, één aan het einde. De mars aan de start van de onderhandelingen werd getrokken door de grote organisaties zoals Avaaz en beoogde zoveel mogelijk mensen op de been te brengen om een sterk signaal naar de onderhandelaars te sturen.

Die organisaties geloven in het belang van massamobilisatie om druk te zetten op de onderhandelaars om een ambitieuzer en rechtvaardiger akkoord af te sluiten. Het feit dat het Klimaatakkoord van Parijs naar een opwarming onder de 1,5°C streeft—in plaats van de voorgaande 2°C in het Cancun-akkoord—is zonder twijfel het gevolg van volgehouden mobilisaties en druk van onderuit, zowel binnen als buiten de onderhandelruimtes.²⁷

Tegelijkertijd maakt een deel van de klimaatbeweging de analyse dat echt rechtvaardige oplossingen niet uit de lucht zullen komen vallen op internationale onderhandelingen. De klimaatopps zijn een politieke arena, waar niet enkel regeringsleiders, maar ook wetenschappers, ngo's, activisten en multinationals aan deelnemen. De top in Parijs had als officiële partners onder andere Suez, Engie, EDF, Renault, Nissan, Air France, IKEA en BNP Paribas, niet bepaald de voortrekkers van de rechtvaardige transitie.²⁸ De onderhandelingen spelen zich af in de officiële ruimtes, maar ook in de wandelgangen, op *side events*, *people's summits*, in chique hotels en op straat. Landen komen samen en proberen hun eigen belangen naar voren te schuiven. Wie het meeste macht heeft, trekt aan het langste eind.²⁹ Dus ook aan het einde van de klimaatopps blies de beweging verzamelen, om te tonen dat de strijd dan pas begint: het gevecht om de beloftes om te zetten in concrete engagementen. De voorbije jaren hebben inderdaad getoond dat de kloof tussen woord en daad steeds groter wordt.

Directe actie

Op een bepaald punt aangekomen kan zelfs directe actie en burgerlijke ongehoorzaamheid niet aan de choreografie ontbreken. Want onze overheden maken zich niet alleen schuldig aan nalatigheid, of 'niet doen' wat ze zouden moeten doen; ze 'doen' ook zaken die ze niet zouden mogen doen. Terwijl wetenschappers duidelijk maken dat we het grootste deel van de gekende reserves aan olie, kolen en gas onder de grond moeten laten, worden vergunningen uitgeschreven voor nieuwe steenkoolmijnen, boorplatformen en

pijpleidingen. Er wordt zelfs belastinggeld ingepompt. De Europese Investeringsbank (EIB) gaf vorig jaar een enorme lening aan de omstreden Trans-Adriatische Pijpleiding.³⁰ Fluxys, een Belgische intercommunale, is met 19 procent van de aandelen een belangrijke speler in het project.³¹

Overall ter wereld komen mensen bij elkaar, van diverse leeftijden en met verschillende achtergronden, om zich vreedzaam te verzetten tegen de vraatzuchtige machines die ons leefmilieu verwoesten. Ze blokkeren pijpleidingen, omsingelen boorplatformen met kano's en binden zich aan bomen. Ze weten dat wat ze doen juist is en wandelen met rechte rug en opgeheven hoofd de gevangenis binnen. Want is het niet onze morele plicht om in opstand te komen als de huidige wetten en het beleid ons allemaal in gevaar brengen? Hebben de grote inspiratoren van sociale bewegingen zoals Mahatma Gandhi en Martin Luther King ons niet geleerd dat het soms juist is te doen wat volgens de wet fout is?

De moedigste beschermers van ons leefmilieu komen en gaan vaak ongemerkt. Het zijn gewone mensen, boeren uit inheemse bevolkingsgroepen, in Congo, Colombia, de Filippijnen en Mexico. Ze verdedigen hun land tegen de extractiewoede van de mijn-, fossiele en agro-industrie. Soms bekopen ze het met hun leven. Volgens *Global Witness* werden in 2018 gemiddeld drie 'environmental defenders' per week vermoord.³² Inheemse bevolkingsgroepen in afgelegen gebieden worden het hardst getroffen.

We zien ook directe acties met een massakarakter. In Canada slaan de klimaatbeweging, de inheemse bevolking en lokale groepen de handen in elkaar in de strijd tegen de Keystone XL-pijpleiding. In Europa zijn er de jaarlijkse bezettingen van de bruinkoolmijnen in Duitsland, onder het motto *Ende Gelände*, het best te vertalen als 'tot hier en niet verder'. Duizenden bezorgde burgers aller landen zakken af naar Duitsland om een

stok in de spreekwoordelijke wielen van de graafmachines te steken. Vorig jaar in augustus lag de mijn een dag plat en zagen we een dipje in de CO₂-uitstoot én de beursresultaten van de mijn.³³ De bruinkoolmijnen in het Duitse Rijnbekken zijn een belangrijke bron van CO₂ in Europa. In heel Duitsland wordt er jaarlijks zo'n 170 miljoen ton bruinkool gewonnen, waarmee ze tot de top-tien van producerende landen in de wereld behoren.³⁴ Deze mijnbouw gaat gepaard met grootschalige vernietiging van het landschap en gedwongen ontheemding. Volgens de activisten van *Ende Gelände* werden 300 dorpen opgeslorpt en moesten over heel Duitsland 110.000 mensen verhuizen. Onder andere dankzij de sterke druk van onderuit besloot de Duitse overheid tot een gefaseerde uitstap uit kolen. De vooropgestelde deadline van 2038 is echter te laat om de doelstelling van 1,5 °C te halen, en de mobilisaties lopen dus door om het proces te versnellen.

In het Verenigd Koninkrijk bracht de *Extinction Rebellion*-beweging ook duizenden mensen op straat voor directe acties, gevolgd door het oprichten van afdelingen in vele andere landen. Ze zorgden voor belangrijke media-aandacht en politiek debat. Uit onderzoek blijkt dat de zoekterm 'climate change' in het Verenigd Koninkrijk een record aan hits haalde na de verschillende acties. Ook het aantal mensen dat in opiniepeilingen aangaf bezorgd te zijn over het klimaat ging fors omhoog.³⁵ De *Extinction Rebellion*-beweging blokkeerde verschillende belangrijke kruispunten en bruggen in Londen, plakte zich vast aan bussen en trams en blokkeerde de toegang tot de beurs.

Hier gaat het niet meer om druk zetten op de overheid of financiële instellingen maar om zelf het heft in handen nemen en de strijd aangaan met de fossiele mastodonten. De directe-actiebewegingen vertrekken vaak vanuit de steeds alarmerender wetenschappelijke rapporten en stellen bijkomend dat onze overheden falen om actie te ondernemen. Het is dus aan de burgers om het voortouw te nemen, desnoods tegen de wet in.

Opvallend is de diversiteit aan actievoerders in deze meer ‘radicale’ bewegingen. Er zitten natuurlijk doorgewinterde activisten bij, maar deze acties brengen vaak mensen op de been die nog nooit actie gevoerd hebben.³⁶ Voor velen is het ook een eerste confrontatie met het repressieapparaat van de staat. Een aanvaarding met de politie of het leger, dat wordt ingezet om privébelangen te beschermen, doet bij velen vragen rijzen over de rol die de overheid speelt in het klimaatdebat. Het recente politiegeweld tegen klimaatbetogers in Frankrijk zorgde voor een golf van verontwaardiging op sociale media. Critici halen aan dat dergelijke acties van burgerlijke ongehoorzaamheid, gezien het risico op celstraffen, boetes en een strafblad, slechts weggelegd zijn voor de *happy few*. Activisme wordt zo het voorrecht van een extreem gedreven doch kleine —vaak blanke— minoriteit die het zich kan permitteren om de wet te overtreden. Veel mensen hebben die keuze niet.³⁷

Er is geen *magic bullet* onder deze verschillende actiemiddelen. Verschillende verzetsbewegingen in het verleden combineerden ze tot één geheel. Een succesvolle volksbeweging slaagt er in om alle deuntjes van verzet te spelen en samen te brengen tot één grote canon.

Klimaatstakers en gele hesjes

Dit jaar zagen we de opkomst van twee nieuwe bewegingen: de gele hesjes en de klimaatstakers. Vaak worden ze als tegenstrijdig afgedaan, zoals door de Franse president Macron die stelde: “Je kan niet denken aan het eind van de wereld als je wakker ligt over het eind van de maand.” Op betogingen zie je gele hesjes lopen op enkele meters van klimaatactivisten met een bordje “CO₂-taks x100”. Op het eerste gezicht is er inderdaad een tegenstelling tussen een beweging die opkomt tegen allerlei nieuwe taken — omdat een groeiend aantal mensen op het eind van hun loon nog een stukje maand over hebben — en een beweging die vraagt naar beleidsmaatregelen om het klimaat te redden, waaronder hogere

prijzen voor vervuilend gedrag.

Toch zijn er vanuit beide bewegingen pogingen om elkaar de hand te reiken, onder het motto '*Fin du monde, fin du mois, même combat*'.³⁸ Hierin wordt het sociale aspect van de transitie op de voorgrond gebracht. Het gaat niet langer over óf we het klimaat willen redden, maar hóe, en vooral: wie gaat er de rekening betalen? Veel voorgestelde klimaatmaatregelen zijn regressief van aard: ze maken de armen armer en de rijken rijker.³⁹ Het is logisch dat enkel de gegoede middenklasse dergelijke maatregelen ondersteunt en de rest van de bevolking in opstand komt.

Ook wat betreft de industriële transitie botst de klimaatbeweging op moeilijke vraagstukken. Om de temperatuurstijging te beperken tot 1,5°C moeten we drastische maatregelen nemen. Dat is een streep door de rekening van de fossiele-brandstofbedrijven, maar ook een bedreiging voor het inkomen van de miljoenen mensen werkzaam in de industrie. De eis tot de onmiddellijke sluiting van extractiesites heeft er in het verleden al voor gezorgd dat vakbond en klimaatbeweging lijnrecht tegenover elkaar kwamen te staan.

De bezetting van de bruinkoolmijnen in Duitsland, door de activisten van *Ende Gelände*, is een duidelijk voorbeeld. Activisten glunderen op de grote gevaartes. Maar de mijnwerkers staan vanop de zijlijn te kijken, sommigen met duidelijke afkeuring. Ze zien in de eis van de klimaatbeweging om steenkoolwinning onmiddellijk stop te zetten een bedreiging voor hun toekomst. De klimaatbeweging ziet in de arbeiders en vakbond die zich verzetten tegen ambitieuze klimaatactie een conservatieve kracht die de omschakeling naar hernieuwbare energie tegenhoudt om jobs en economische groei te beschermen. Er zijn verschillende aanvaringen geweest tussen leden van de chemische en mijnwerkersvakbond (IG BCE) en activisten die de mijnen en de omliggende bossen binnendrongen. IG BCE's Algemeen Secretaris,

Michael Vassiliadis, benadrukte dat jobs éérst kwamen en daarna pas het klimaat. Tijdens het klimaatkamp van *Ende Gelände* stelde de jongeren vleugel van IG BCE een kamp op met de eis voor jobzekerheid en het openhouden van de mijn.⁴⁰

Met dezelfde boodschap nam de IG BCE deel aan de overheidscommissie rond de kooluitstap (zie het hoofdstuk van Yelter Bollen, Bert De Wel en Vanya Verschoore). Het risico is dat deze houding de mijnwerkersvakbond zal isoleren in het energiedebat, terwijl de vakbond broodnodig is om het aspect van een sociaal rechtvaardige transitie centraal te stellen en ervoor te zorgen dat het niet de werknemers zijn die de prijs van de transitie zullen betalen.

De steeds meer gehoorde eis voor klimaatrechtvaardigheid binnen de klimaatbeweging kan een brug slaan tussen de sociale en de ecologische beweging. De cruciale vraag is immers niet meer wie ‘voor’ of ‘tegen’ een transitie is, maar vooral hóe de omschakeling zal gebeuren en wie de prijs zal betalen. Meer en meer aandacht gaat naar de zoektocht naar progressieve maatregelen —zoals investeringen in openbaar vervoer en de isolatie van sociale woningen— die zowel de kloof tussen arm en rijk verkleinen als de planeet ten goede komen. Alexandria Ocasio-Cortez’s oproep voor een ‘*Green New Deal*’ in de Verenigde Staten is daar een goed voorbeeld van.

Zoals Yelter Bollen en coauteurs in hoofdstuk 6 beschrijven, buigt het Internationaal Vakverbond (IVV) zich al jaren over het begrip rechtvaardige transitie, waarin het sociale aspect centraal staat. Een interessante casus in kwestie is de omschakeling van de Diablo Canyon, een kerncentrale in Californië. Het is de laatste commerciële centrale in Californië, uitgebaat door het private energiebedrijf PG&E, met 1.200 werknemers en 200 in onderaanneming in 2011. In 2016 was er onduidelijkheid of de vergunning ging worden verlengd. Vakbonden streden voor het open-

houden, *Friends of the Earth* voerde actie voor een sluiting. Om uit de schijnbare patstelling te komen werkte de vakbond, samen met lokale besturen en het bedrijf, aan een uitfaseringsplan. De sluiting van de kerncentrale werd voorzien binnen de acht jaar. Er werd een fonds opgericht om te investeren in nieuwe jobs in de hernieuwbare-energiesector en de omscholing van het huidige personeelsbestand. Zo konden jobzekerheid en de omschakeling naar hernieuwbare energie samen verzekerd worden.⁴¹

Dergelijke positieve ervaringen, samen met het inhoudelijke werk rond klimaatrechtvaardigheid en een sociaal rechtvaardige transitie, zorgen voor stappen van toenadering tussen de klimaat- en de sociale beweging. Ook de volgehouden mobilisaties van de jongerenbeweging en hun oproep tot wereldwijde klimaatstakingen (in maart en september 2019) hebben een gevoelige snaar geraakt bij vele vakbonden. In juni bracht IG Metall — de grootste vakbond in Duitsland— tienduizenden metaalwerkers samen in de Berlijnse straten met een betoging voor een ‘rechtvaardige en ecologische transitie’. Ze legden hiervoor tien treinen en achthonderd bussen in.⁴² Ook de *Global Strikes for Future*, uitgeroepen door de stakende jongeren, kunnen op groeiende steun rekenen. Zo schreven zowel het IVV als het Europees Vakverbond (EVV) statements over het belang van vakbondsdeelname aan klimaatacties.⁴³

Net zoals voor politici is het hopen dat woorden spoedig zullen worden omgezet in daden. Er werd de laatste jaren een lange weg afgelegd met toenadering vanuit beide kampen. Positieve ervaringen zoals die van de Diablo Canyon zullen nodig zijn om verder naar elkaar toe te groeien en vertrouwen te ontwikkelen. Het staat buiten kijf dat de vakbonden, met hun groot ledenaantal, strijdervaring en politieke macht, een onmisbare bondgenoot zijn in de strijd om de klimaatopwarming te beperken tot 1,5°C. En ze kunnen ervoor zorgen dat noch werknemers noch de meest kwetsbaren in onze maatschappij uit de boot zullen

vallen in deze ongeziene omslag.

Conclusie

Er rest ons weinig tijd en de uitdaging is enorm. Machtige belangen en ons economisch denkkader blokkeren de broodnodige transitie naar een sociaal rechtvaardige en duurzame maatschappij. We hebben nood aan een langetermijnvisie waarin mens en milieu centraal staan en niet kortetermijnwinstbejag; aan een plan om de uitstap te maken uit fossiele brandstoffen zonder kleerscheuren op sociaal vlak; en aan een toekomstbeeld waarin iedereen in de maatschappij zijn of haar plaats ziet, inclusief de werknemers in de huidige vervuilende sectoren. De laatste decennia zagen we de geboorte van een steeds sterker wordende burgerbeweging —met escalerende actievormen in navolging van steeds alarmerender wetenschappelijke rapporten— die belangrijke successen boekte. Ook inhoudelijk verdiept het debat zich met bijzondere aandacht voor een rechtvaardige transitie. De uitdaging is om tot een duidelijke boodschap te komen die toelaat om bruggen te slaan tussen ecologische en sociale bewegingen, en om de tactieken in te passen in een gezamenlijke strategie van verandering. *Power to the people!*

Eindnoten

1. UNFCCC (2015), *Report on the structured expert dialogue on the 2013–2015 review*. Genève: UNFCC.
2. UNEP (2018), *Emissions gap report 2018*. Nairobi: UNEP.
3. G. Muttitt et al. (2016), *The sky's limit. Why the Paris climate goals require a managed decline of fossil fuel production*. Washington D.C.: Oil Change International.
4. iea.org/wei2019
5. ExxonMobil (2015), *The outlook for energy: A view to 2040*. Irving: ExxonMobil.
6. IPCC (2018), 'Summary for Policymakers.' In: V. Masson-Delmotte et al. (eds.), *Global Warming of 1.5°C. An IPCC Special Report on the impacts of global warming of 1.5°C above pre-industrial levels and related global greenhouse gas emission pathways, in the context of strengthening the global response to the threat of climate change, sustainable development, and efforts to eradicate*

- poverty. Geneva: World Meteorological Organization.
7. Zie <https://www.carbonbrief.org/what-the-fossil-fuel-industry-thinks-of-the-carbon-bubble>
 8. <https://www.reuters.com/article/shell-climatechange-idUSL6N0O54CB20140519>
 9. V. Scott et al. (2015), 'Fossil fuels in a trillion tonne world.' *Nature climate change* (vol. 5), p. 419-423.
 10. Oxfam (2015), *Extreme carbon inequality*. Oxfam media briefing, 2 December 2015. Nairobi: Oxfam.
 11. <https://www.thenation.com/article/new-abolitionism>
 12. IPCC (2018), 'Summary for Policymakers.' In: V. Masson-Delmotte et al. (eds.), *Global Warming of 1.5°C. An IPCC Special Report on the impacts of global warming of 1.5°C above pre-industrial levels and related global greenhouse gas emission pathways, in the context of strengthening the global response to the threat of climate change, sustainable development, and efforts to eradicate poverty*. Geneva: World Meteorological Organization.
 13. Oxfam (2014), *Food, fossil fuels and filthy finance*. Oxfam Briefing Paper 191, 17 October 2014. Oxford: Oxfam GB.
 14. <https://corporateeurope.org/en/climate-and-energy/2016/06/commission-and-big-energy-keep-cooking-climate-despite-paris-agreement>
 15. <https://unfccc.int/resource/docs/convkp/conveng.pdf>
 16. <https://www.reuters.com/article/us-usa-china-windpower/u-s-challenges-china-wind-power-aid-at-wto-idUSTRE6BL3EU20101222>
 17. N. Klein (2014). *No time. Verander nu, voor het klimaat alles verandert*. Breda: De Geus.
 18. N. Klein (2014). *No time. Verander nu, voor het klimaat alles verandert*. Breda: De Geus.
 19. UNEP (2018), *Emissions gap report 2018*. Nairobi: UNEP.
 20. I. Ghijs (2014), 'Klimaatzaak mobiliseert burgers tegen overheid.' *De Standaard*, 2 december 2014, pp. 4-5.
 21. <https://www.vrt.be/vrtnws/nl/2019/03/13/nederland-haalt-eigen-klimaatdoelen-in-2030-niet/>
 22. <https://350.org/press-release/divest-new-york-victory/>
 23. R. Heede (2014), 'Tracing anthropogenic carbon dioxide and methane emissions to fossil fuel and cement producers, 1854–2010.' *Climatic Change* (122:1-2), p. 229–241.
 24. A. Ansar, B. Caldecott & J. Tilbury (2013), *Stranded assets and the fossil fuel divestment campaign: what does divestment mean for the valuation of fossil fuel assets?* Oxford: SSEE.
 25. <https://www.theguardian.com/commentisfree/2014/apr/10/>

- divest-fossil-fuels-climate-change-keystone-xl
26. A. Cumbers (2012), *Reclaiming public ownership. Making space for economic democracy*. London: Zed Books.
 27. <https://www.demorgen.be/meningen/klimaataakkoord-parijs-wat-we-wel-kunnen-met-ee-does-vol-belofes~ba209d58/>
 28. Corporate Accountability et al. (2017), *Polluting Paris: How big polluters are undermining global climate policy*. Boston: Corporate Accountability.
 29. N. Eggermont (2015), *Climate Express. Sporen van verandering*. Berchem: EPO.
 30. https://bankwatch.org/press_release/controversial-gas-pipeline-gets-eur-1-5-billion-in-public-money-amid-massive-climate-risk
 31. <https://trends.knack.be/economie/bedrijven/fluxys-zet-nog-meer-zijn-tanden-in-zuid-europese-pijpleiding/article-normal-433183.html>
 32. Global Witness (2019), *Enemies of the State? How governments and businesses silence land and environmental defenders*. Londen: Global Witness.
 33. <https://labofii.wordpress.com/2015/08/23/drawing-a-line-in-the-sand-the-movement-victory-at-ende-gelande-opens-up-the-road-of-disobedience-for-paris/>
 34. <https://www.cleanenergywire.org/factsheets/coal-germany>
 35. <https://qz.com/1608619/extinction-rebellion-succeeded-where-most-climate-protests-fail/>
 36. <https://benwinstonphoto.wordpress.com/2015/08/17/beginning-of-the-ende/>
 37. <http://socialistresistance.org/extinction-rebellion-reform-and-revolution/16775>
 38. <https://www.vrt.be/vrtnws/nl/2018/12/01/opinie-gele-hesjes-klimaatmars/>
 39. G. Zachmann, G. Fredriksson & G. Claeys (2018), *The Distributional Effects of Climate Policies*. Brussel: Bruegel.
 40. <https://jacobinmag.com/2019/08/german-unions-climate-environment-fridays-for-future>
 41. OECD (2017), *Investing in climate, investing in growth*. Parijs: OESO.
 42. <https://jacobinmag.com/2019/08/german-unions-climate-environment-fridays-for-future>
 43. <http://unionsforenergydemocracy.org/tued-bulletin-88/>